

ՅԱՆՈՒՆ ՀԱՅ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

«Կ'ուզէի տեսնել աշխարհի մէջ ուժ մը,
որ կարենար կործանել Հայ Ցեղը...
Օ՞ն, գործեցէ՛ք բնաշնչել զայն...»

Ու. Սարոյեան

Ինչպէս Պերեավենեան համանուացի մը առաջին ցնցող առ նախառազ-
րական հնչինեներով կազմուած պատկեր, Քանանքը Դարձ բացուեցաւ մութ-
ու մռայլ այն երկրին վրայ՝ որ Թաւրքիա անունը կը կրկը և ուր կ'ապրէր Հա-
յուրեան ամենեն լայն քեւերէն մին որպէս կազմակերպուած հաւաքակա-
նութիւն, կեանէի բոլոր մարզերուն մէջ դէպի քարձրահայեաց նշանակւուեր
խոյանալու գզումով տոփի ելած։ Այ այդ երկրին վրայ, հայրենի սրբազն
հոգէն յանախ ինու, սակայն նայն այդ կախարդող աւանդին սարսուռովր
բռնուած, Քանանքը Դարէն ե՛ւ անմահութեան լուսաշող պալատէն ներս
յադրական մուտք գործեցին մեր սփանչիլի և հանճարեղ ցեղին ամենէն հա-
րազատ զաւակները՝ մեր գրականութեան ու արևեստի անկորնչիլի՝ փառ-
ֆերը։

Եւ այսպէս, գաւառական հազարի մը մէջ, համեստ ուսուցիչ մը՝
զեղզական կեանէի փոքրիկ պատկերներով դէպի անմահութիւն իր ուղին
սաւարկեց ու դարձաւ լաւաշ հացի քարմութեամբ և բոյրով համբուրելի՛
մեր Թղկատինցին։ Անդին, զեղածիծագ Վենետիկէն, տակաւին պատահու-
թեան սահմաններուն հազիւ նաւարկած Վարուժան մը իր «Սարսուներ»ուն
դոդին բռնեց Հայութեան խիզնն ու գիտակցութիւնը։ Եփրատի քահեգա-
վազ եռսէին նման Սիամանքօն շառաչեց մեր գրականութենէն ներս, ա-
րինին ու սարասիներու, ինչպէս և Վրէծի ու ատելութեան անկրկնելի շե-
փառահարը որպէս։ Սեւակը երգեց գիշերուած լուռթեամ մէջ զախշախուազ
զանկերու և անմշտիքար մահերու մասին։ Հրանդը Արարատ մը գորավով
հակեցաւ դէպի լէռաւծ ու խեղն մշակը և անոր պանդուխուի քշուառութիւն-
ներով տառապեցաւ, նման երուխամինն՝ որ պագահ մը համար տմբողջ կեանէ՛
մը սպասող մկնութեներուն եղբայրն ու ընկերը եղաւ։ Զարդարեան եղինեն-
քէն ներս քագաւորներ փնտուեց և Զօհրաց առօրեայ կեանէի իր զեղեցիկ
պատկերները բանդակից։

Եւ տակաւին, գրագիտներու այս եռյին հետ, ամբողջ խումբը ար-
ևստագէտներու և սունդագործոզներու, միացած ուսուցիչներու և կեանէի
այլ մարզերու աշխատաւորներու, դարձան երգիչները մեր ցեղային զար-
նուամին և յառաջընթացին։

Եւ ի՞նչ զարբնում էր, ի՞նչ ծլարձակում, ի՞նչ անզսպելի ձգուում
դէպի քարձը ու գեղեցիկը ու Հայկականը։

Դարերավ բանուած և անհամար տարիներու քարայրներու խաւարին
մնացած Հայ Միտքն էր որ կ'արքենար յանկարծական սրափումով մը, լայս
աշխարի մտմելով կազմանեներ փշարձ Միերի մը սաստկութեամբ այլ աշ-
խարհաշէն մտադրութեամբ։ Ցեղին գարերով անաշխատ մնացած իմացա-
կան ցրաւուած ուժերուն մէկսեղուուն էր ան, արաւեստներու և մտաւորական
զարթօնի գեղեցիկ ծաղկում մը այն եղին վրայ՝ որ պարարտացած էր

մարդկային արիւնով ու միսով, որում վրայ ո՛չ մեկ գեղեցիկ գոյարքին կրմար ապրիլ բռնութեան խստաշունչ եռվին տակ:

Եւ նոյն այս ամենակուլ հովը, այս անզօն աւելի երիսասարդ և հետեւարար աւելի՛ ուժգին, պիտի սասկար ծլող և որպէս Դաւիթ օրէ օր անող այն երաշալիքն՝ որ «սսրա՛ւկ» ու «այշեա Հայուն զարքօնքն էր կեսեմի բռնոր մարզեամ մէջ: Ու «Երիսասարդ» կոչուազ եղքեղէն և բարյալակչու ծիլրած մարդոց այս խումբը, որպէս գեղալար ու առաջնորդ այն ցինին՝ որ պատմութեամ սահմանամբ ին կ'ըր արիւնու բարերավ կը մազուկը, այս խումբը՝ իր դիւային սրատաւութեամբ գիտէր թէ զարքօնքի շարժումը նախասկիդբն էր այն մեծ ու եզօր վերելիքն՝ որուն սկսած էր «գերի» Հայը և որուն վերջասարութիւնը՝ հարավական ապաստութիւն և անկախաւութեան տիրացում մըն էր: Բարորավին անատակ իմացական գործունեութեան և արևատներու, երիտասարդ այս Թուրքիայ ունեկին սակայն առաջինութիւնը գիտակցելու այս շարժումի կարգական ուժին և բանալիք լայն եարիզաններամ: Ունեկին գիտակցութիւնը և՛ հետեւարոր՝ վճռակամութիւնը գործի տնօննելու, այսինքն ընելու այն՝ ինչ որ ըրեր էին իրենց բարբարութեան:

Իսկ այսպիսի մռայլ ճակատագրի մը կանխազգացումը ունեկին գրերէ բռնորդ մեր արաւետազէւ-մտաւարականներուն, որոնց կենսուրախ և լաւատես նկարագրին համատնազին մէջ յունեւուութիւնն ու ճակատագրականութիւնը աններդաշնակ հեշիսներ կը բերէին սուկավ:

Անակնեակ է ոնքը՝ որ իր գաղանային ժանիքներում տակ բգկուց Հայ Միտքը. անկանեալ էր, սակայն միաժամանակ ե՛ւ սպասելի ե՛ւ Թուրք նկարագրին համապատասխան: Որքա՞ն կարելիս թիւններ սպանուեցան, որքա՞ն տերմեր չը կարմանուուրացան, որքա՞ն բանասանեղուութիւններ կային որ չգրուեցան, որքա՞ն գեղեցկութիւններ կային որ չծլեցան ու աշխարհին չըցցան: Մեր սուզը անեատներու կորուստին վրայ եղած պարզ ողք մը չէ. մեր ցաւը յափուն լուծ ֆերքուներու փշրուած բնարմերէն չի՛ զար, մեր վիշտը գեղէկական ցամքած ապրիւներէն չի՛ բխիր: Մեր ցաւը՝ ցաւն է յանուն այն բոլորին՝ որ պիտի տոնքուէր և երկնուէր և որ այնքան ամրազշական կերպավ սպանուեցան իր սազմին մէջ. մեր կաստագրութիւնը կը բխի անկարելիին գիտակցութենին, Զօրեապները, Զարդարեանները ու Թիկասինները իրենց ամրող շինգութեամբ շիարեալ ունենալու խորունկ գիտակցութենին: Ինչպէ՞ս, ինչպէ՞ս կարելի է աւենեալ դարձեալ այդ սերամդին տարողութեամբ հսկաներ, ամրող դարաշրջան մը բացող և դարերու տիրագ մեծութիւններ:

Այս ցաւով տառապեցաւ Ազէտէն անմիջապէս յենոյ եկող սերամդը, այս ցաւով ինքնինքն վասնեց յաջորդն ալ և այժմ, յիսուն տարիներ ետք, տակաւին կը սպասենք մեր Վեպին, մեր Դիւցազներգութեան, մեր Թարունին և մեր Քնարերգութեան. տակաւին չանինք նայնիսկ Ազէտը իր ամրող ահաւուրաւթեամբ պատկերցան մէ՛ր «Մարդկային Կառուկերգութիւնք»: Տակաւին կը զննուինք ազգաւութեամբ տակ այն եարուածին՝ որուն զարցին Վարուժաններն ու Սեւակներն, և որուն զար կեան մանաւանդ Հայ Գրականութիւնը՝ գորգանալու և անելու իր կարիխութիւններուն մէջ:

Հայ Գրականութեան ծառը անհիսուցան կ տակաւին զայն կենսաւրոգ երաշագործ աւիշը կատարաւուած միւզերը բացաւած ժններէն կը եսուի ի զար, առանց կարենալ տաղմանարելու այն գեղեցկութիւնները, որոնք մեր ապրելու և տեւելու ցեղային կամքին ու վճռակամութեան անխորսակելի տ-

պացոյցները պիտի ըլլային. Ըլլալէ ետք մահաւանդ փառուեք մեր կենսունակութեան: Մեր եայրենի եղջին վրայ ծաղկող գրականութիւնը նոր շունչ և գյան թերաւ տառապահար մեր դարաւոր և հարուստ գրականութեան, մինչ միւս կեսը մեաց անորոշութիւններու և հպատակի ու իտկալի բացակայութեամբ պատճառաւած տեղքայիլ մէջ: Յետ-պատերազմեան առաջին ուերանդին արտադրած աւշագրաւ գործերէն ետք՝ մեացինք առանց ուղղութեամ և առանց նաւանումներու: Դրացցան վկանք, գրուցան անըին պատմաւածքներ և բանառութեամբների ներկայ գրուցան բառերն առաջնորդութիւններ և փորձութեամ գրականութեան բոլոր ձեւերը, որոնք սակայն ո՛չ մէկ հետք ճգնեցին մեր գրականութեան մէջ: Եկան գարնան առաջին շաբաթով, և գացին՝ երբ տակաւին աշակ խոկ չէր: Վերբութեցինք ինչգիտենիս, յանախ քժշկի մը անաշառութեամբ և գուանի պամանակ, և գուանի բազմարի պատճառներ ու մեղադրելիներ: Սակայն մեր վկրէն խոր էր ու նակառագրական: կը գրտերէինք ամեննէն ժժուար պայմաններու տակ: որովհետեւ հայրենի եղջի կենարար մերկայտքնենէն ենուու, զայք չսեսած և որպէս նոր օրերու Արշակներ անոր կանարդող ուժին սարսաւը ինդիմերէն մերս չընդունած՝ ինչպէ՞ն կարելի պիտի ըլլայ խորապէս հայրենանուէր, հայաշունչ ե՛ւ մարդկայինի սահմաններէն մերս մտնող արուեստի գործեր երկնել:

Սակայն այս երեւութական տեղատուութեան մ՛շ խոկ կը գտնաւին կարելիութիւնները և կարգական ուժերը այն սրափումին և վերելին, դէայի արագաւոսի նոր և ամենի ափեր ա՛յլ մակրերացութեան՝ որ պիտի գա՞յ, որ չի կրծաք չգալ: Ու ասիկա եաւառէ մըն է, խարսխաւած մեր պատմաւթեան շին և երաշալի իրազորժամներուն վաստին վրայ, մեր ցեղային ննրծին ընդունակութիւններու և ինչգինք ըլլալու դարաւոր խորեւրդին վրայ: Որովհետեւ այս երեւութապէս ամսակ կեսնէր՝ կեսնէն և սպասաւի և գրերէ տնօիտակից պատրաստութեան: որովհետեւ այս անորոշութիւններէն և սպասաւմներէն պիտի մնի այն սերանդը՝ որ նո՞ր խօսք, ե՞ր վերելիք և նո՞ր շունչ պիտի թերեւ մեր վիրաւոր այլ գեղեցիկ դրաւութեան:

Եւ այսպէս, պիտի գայ ժամանակ մը՝ երբ մեր չարշարաւած և տասանորդուած ցեղը պիտի կամզինի բարձր ու փսիմ՝ իր գրագելոններուն և արաւոտագիտներուն թերմակ իր «Անը խօսք ըսկա աշխարհին», և մեր ազմաւական Սիամանքայի եղջին ա՛լ պիտի չգայ՝ ըստրագիր տառորակի մը նման» հայրենի տաս աւերակներում վրայ «իր դժբախտի երգը և արցամեքը լալու»:

Երէ «գեղեցիկ բաները արցունիքի մէջ կը ծնանին», ա՛լ կը բաւեն մեր արցունիք ու ոպքը, ա՛լ կը բաւեն մեր ուուգերը երկար դարերու համար: Ա՛լ սուգի արցունիք չունինք մեր նահասանակ գրագիտներուն և ժողովուրդին յիշաշտակին առցեւ: ո՛չ քէ չարցած են տիունները մեր արտասույքին, այս երէ լամբէ՝ մեր աչքերէն երախտիքի և ուրախութեան կարիւմներ կը ցայտնի, որովհետեւ ժամանակն է մեր ծոզովուրդին նահասակութեան մէջ արտօղ ազգի մը և անօր առաջնարդներուն եերասացումը տեսնելու, անանցմով խանդակառուելու և հոգիններ ու կամքներ զիցելու: Որովհետեւ այսքան տառապանքէն ու այսքան ցաւելի ետք՝ ժամանակն է որ «ծնանին գեղեցիկ բաննը», սեննէ՝ որոնք ացեալին մէջ մեր փառքն էին և սեննէ՝ որոնց ստեղծումն մեր մշակայրի զանեերը պիտի բազմապատկւիր:

Կը հաւատանք որ պիտի գայ «հանուր կեանքի արշալոյս վառ հագած» և պիտի իրազորժներն մեր ակնկալաւութիւններ ու սպասաւմները յանուն հայ դպրաւթեան, որոնցումք լցուու են մեր կուրիւնները և որոնցմով կ'ապրինք մեր աստանդական կեանքերը:

Եւ արդ, «Փորձեցիկ բազմնէն այս ցեղը...»:

Ա. Գ.